

Борис Савенко у фільмі «Ми були рекрутами».

Хата чи Хельга, скільки Тоха в ролі Тохи, Хата в ролі Хати чи Хельга в ролі Хельги... Нюанс, може, незначний, але все ж він є. Інтерв'ю, взяті напрома, без «мокіюментарійного» обрамлення, зазвичай звучать живіше й безпосередніше.

Та в чому слід віддати належне авторам фільму й передусім промовцям — це в чесності. У фільмі, попри загалом героїстичний тон і відповідну стилістику, не раз підкреслено: війна — це передусім важка робота, кров, бруд і піт. Тож, закликаючи охочих вступати до лав ЗСУ, фільм і попереджає: варто серйозно зважити свої сили. Причому йдеться про сили не тільки й не стільки фізичні, скільки духовні. Як розповідає Істок, найперше витримка зраджує саме тим, хто звик покладатися на тілесну міць і агресію, любителів спортзалів і, за його виразом, «мамкіним бандитам». Натомість, згадує він, гідним штурмовиком стає слабосилий хлопчина, котрий прийшов до війська практично без фізичної підготовки. Яскравим прикладом є і Хельга — дівчина-хореографка, яка перекваліфікувалася у висококласну снайперку.

Але передусім, звісно, фільм — це прославляння мілітарної культури, втілюваної конкретною військовою частиною. Цьому підпорядкована й стилістика: Журналіст неодноразово висловлює захоплення війнами загалом і Третьою штурмовою зокрема, кінематографічні засоби — рух кінокамери, сповільнена зйомка, ракурси знизу, «плакатна» композиція кадрів, музика — покликані сформувати таку собі епічну кінорозповідь, так би мовити, кінооду бійцям. Втім, своєю надмірністю ці засоби створюють і жартівливий ефект, по суті пародіюючи зображальні штампи бойовика. Любомир Левицький прийшов до документального кіно з ігрового, причому жанрового, і це теж позначається на його стилі: він явно звик мислити кінематографічними кодами, принаймні, саме так сприймаються «Рекрути».

Чи виконає фільм свою першочергову місію — рекрутування нових бійців на захист країни? Хто зна. Втім, глядацький запит на таке кіно є: за місяць прокату стрічка збрала 5,2 млн грн, опинившись на другому місці серед документальних фільмів². Тож мотиваційне кіно Україні досі потрібне. Як потрібні і рекрути.

² Карманська Юлія. Стрічка «Ми були рекрутами» збрала 5,2 млн грн у прокаті. Це другий результат серед документальних фільмів. 30.05.2024. <https://forbes.ua/news/strichka-mi-buli-rekrutami-zibrala-52-mln-grn-u-prokati-tse-drugiy-rezultat-sered-dokumentalnikh-filmiv-30052024-21473>

Захисники неба України

Лариса Іванишина

«Захисники неба»

Режисер і оператор Іван Ясній
Продюсер Олександр Дріз
Міжнародний продюсерський центр ForPost, 2024

Режисер і оператор Іван Ясній.

Подиву гідна активність українських документалістів, котрі за період повномасштабного вторгнення встигли випустити значну кількість фільмів про події цієї війни. Переважна більшість — це висвітлення подій по гарячих слідах, розповіді про наших мужніх і безстрашних воїнів. Серед стрічок 2024 року — «Легіони світла» Артема Шевченка і Олега Гойди, «Сопілка Перуна» Євгена Мазуренка, «Реал» Олега Сенцова, «Да Вінчі» Володимира Сидька. Цього разу піде мова про стрічку Івана Ясного «Захисники неба». Про українських льотчиків-сміливців за останні два роки вже знято кілька фільмів. «Захисники неба» — із серії документального проекту «Бойові родини» — емоційні історії українських пілотів, які вражають весь світ хоробрістю, самовідданістю та майстерністю.

Ім'я режисера й оператора Івана Ясного відоме з 2014 року, відколи він почав знімати фільми про російсько-українську війну спільно з Леонідом Кантером — «Війну за свій рахунок», а також «Добровольців Божої чоти» про захисників Донецького аеропорту, а саме про Добровольчий український корпус батальйон, сформований Правим сектором. Спільна робота обох документалістів — фільм «Міф», який здобув визнання, з ним вони побували в 9-ти країнах, а на фестивалі Figueira Film Art у Португалії був визнаний найкращою документальною стрічкою. Герой «Міфу» — Василь Сліпак, соліст Паризької опери, український патріот, який перервав свою блискучу кар'єру басбаритону в Європі та повернувся в Україну для боротьби проти російських найманців на Донбасі. Він загинув на фронті від кулі російського снайпера.

Кадр з документального фільму «Захисники неба». Режисер Іван Ясній. 2023.

Фільм «Захисники неба» розповідає про молодого льотчика Івана Смеречанського з позивним «Смерека», й ширше — про нашу військову авіацію та її бойові звичаї. Батько героя фільму Валерій — також був пілотом. На камеру він розповів, що його син народився тоді, коли він виконував політ, і колеги сказали йому, що син також буде льотчиком. Так і сталося. Після лютого 2022 року батько, хоча був уже на пенсії, повернувся на аеродром техніком. А син — успішний льотчик, здійснив багато бойових вильотів. Крім розповіді молодого чоловіка про те, що він робить, камера уважно спостерігає за його екіпуванням, підготовкою до польоту, є кадри в польоті. Про цього молодого аса говорять тодішній речник Повітряних сил ЗСУ полковник Юрій Ігнат, а також заступник командира бригади Повітряних сил ЗСУ, знаменитий пілот, герой України Ростислав Лазаренко. У словах старших командирів наголошується на відмінності молодих українських пілотів від льотчиків радянських. Смерека, до речі, зізнається, що боїться висоти: коли вдома виходить на балкон, йому лячно глянути вниз. Але в небі висота його не лякає, тому що він у своїй машині, яку досконало знає, з якою в нього довірливі стосунки. Його бойова машина призначена для знищення літаків і безпілотних засобів противника в повітрі, випущена вона ще за радянських часів, тобто далеко не нова, але не підводить, і він вдячно гладить корпус літака і перед польотом, і після повернення на землю.

Добра половина фільму — це спілкування Смереки з родиною, його щирі почуття до дружини і дворічної донечки, їхня спільна радість, що повернувся з бойового завдання живий (родину знімали на прогулянці в парку), зворушливий момент, коли Марія заспокоює дитину: «Ні, мама не чіпає тата, тато — твій». Кожен бойовий виліт — це переживання дружини, батька. Їхні розповіді надають емоційності твору, глядач встигає не просто пізнати героя стрічки й послухати його розповіді, а й полюбити його. Зараз Смерека навчається в Університеті оборони України. Фільм «Захисники неба» вибудовано в стрімкому темпі, динамічний монтаж свідчить про майстерність автора. Знято роботу з перспективи людяності. Пілоти — еліта Збройних сил розкриваються не лише як професіонали високого класу, а й як цікаві особистості. В цьому заслуга автора, який уміє вибудувати контакт з персонажами фільму. А це — запорука успіху. «Захисників неба» можна переглянути в інтернеті.

Образи письменників у фільмі «Будинок “Слово”. Нескінчений роман»

Лариса Брюховецька

Раїса Трояккер — Валерія Ходос у фільмі «Будинок «Слово». Нескінчений роман». Режисер Тарас Томенко, 2024.

Інтерес до Культурного Відродження, знищеного Сталіним і його сатрапами, в Україні відчутно зріс після того, як російські загарбники/каратели показали українцям і світові своє садистське обличчя. Слід віддати належне історикам літератури та мистецтвознавцям, які останні три десятиліття досліджують те Культурне Відродження. До речі, досліджують двома шляхами: одні — занурюючись у творчість, інших більше цікавить приватно-побутове життя письменників. Додушилися й телевізійники, створивши чимало передач і документальних стрічок, які показали на різних телеканалах і які можна знайти в інтернеті. До трагічних сторінок українського відродження звернувся і кінематограф. Документальна стрічка «Будинок «Слово»» Тараса Томенка з успіхом ішла в прокаті. Довгий час не сходить з екранів ігровий фільм цього ж режисера «Будинок «Слово»: нескінчений роман».

Слова глядача після сеансу: «Треба прочитати про письменників 1920-х», — засвідчують, що Любов Якимчук і Тарас Томенко автори сценарію заінтригували, заохотили розширити пізнання цього феномену. Завдяки чому?

Юрій Одинюкий у ролі енкаведиста Менера.

Приводом для сюжету, місцем дії й до певної міри центральним персонажем є будинок у Харкові, споруджений наприкінці 1920-х спеціально для української творчої інтелігенції, де митці могли комунікувати між собою і, як бачимо на початку, не тільки у професійних контактах, читаючи публічно свої твори, а й у спільних розвагах. Основні кошти фільму пішли на відтворення правдивої атмосфери. Як пояснив актор Геннадій Попенко, «художнім департаментом виконана величезна робота: реквізит, бутафорія, стільки предметів було знайдено та побудовано декорацій... Приміром, їдальня в будинку "Слово", квартири літераторів, кафе, все будувалося з нуля для того, щоб відтворити саме той інтер'єр і зробити з ним те, що потрібно за сюжетом. Сосюра, наприклад, стінку лупасив молотком, це ж треба, щоб в цьому місці можна було бити, орендована квартира не підійде...»¹

Персонажі й розкриваються під час вільного і неформального спілкування (як собі автори це уявили). Та фільм можна було б назвати «Будинок-пастка», адже він нею і став, бо кожне помешкання прослуховувалося, а «людина у штатському», тобто відповідний стукач, ці розмови слухав і доносив по інстанції. Нафантазований авторами стукач Акімов, що уособлював систему влади, став чи не головною постаттю, довкола якої розгортаються різні події фільму.

Але нас цікавить не так він, і не так будинок, хоч це слово і виснесено в назву, а його мешканці. Вони ожили, втілені нашими акторами. Інше питання чи прийняли ми їх? Чи ототожнили з тими, що були в нашій уяві? Це залежало насамперед від режисера, бо саме він обирає, а під час знімань налаштовує акторів. Безперечно, двогодинний фільм не міг охопити всіх, бо жило в будинку «Слово» більше сотні родин, тож довелося вибирати.

1 Безсонова Ольга. Геннадій Попенко: «Завдяки «Будинку "Слово"» я зустрівся з дружиною і доньками на один день. <https://tykyiv.com/people/gennadii-popenko-zavdiaki-budinku-slovo-ia-zustrivsia-z-druzhinoiu-ta-donkami-na-odin-den/> Дата доступу: 10.09.2024.

Павло Тичина – Костянтин Темляк.

Микола Хвильовий – В'ячеслав Довженко.

Персонажами стрічки стали: Микола Хвильовий (В'ячеслав Довженко), Остап Вишня (Дмитро Вікулов), Майкл Йогансен (Андрій Ісаєнко), Михайль Семенко (Геннадій Попенко), Павло Тичина (Костянтин Темляк), Раїса Троянкер (Валерія Ходос), Іван Багряний (Євген Ламаха), Аркадій Любченко (Роман Халаїмов), Володимир Сосюра (Андрій Май), Василь Седляр (Остап Дзядек), Лесь Курбас (Станіслав Сукненко), Григорій Епик (Роман Ясіновський). Половина з дванадцяти названих через брак екранного часу показані побіжно, а в окремих випадках виконавцям забракло харизми. Шкода, що не знайшлося місця для Миколи Куліша.

У центрі Микола Хвильовий. Цей екранний образ літературознавиця Віра Агеєва не сприйняла через зовнішню несхожість і несхожість характеру, про що висловилося на ютуб-каналі в передачі, присвяченій цьому фільму. Не секрет, що науковці схильні до буквалізму, тож цілком правомірно протестують проти відхилення від правди. В таких випадках у кінематографістів є аргумент: фільм не документальний, а ігровий. В'ячеслав Довженко створив образ лідера-інтелектуала, щоправда, у фільмі він не полеміст і не фейлетоніст, яким знаємо за його текстами, натомість автори пропонують його віщі сні й видіння з передбаченням катастрофи. Драматизмом сповнені короткі сцени його стосунків з дружиною, яка співпрацю-

Актори фільму «Будинок "Слово". Нескінчений роман».

вала з каральними органами. Кульмінацією трагедії стало його відрядження разом із Любченком у села, де люди вмирають голодною смертю. Погодьтеся, для актора передати стан прозріння нелегке завдання, адже Хвильовий на початку пролетарської революції вірив у свободу, в Українське Відродження. Актор, попри несхожість з Хвильовим, передає його трагедію, його прозріння й безнадію, що й призвело до трагічного фіналу. У творенні образу актор спирався на спогади Аркадія Любченка, але також, як він пояснював, «вмикалася фантазія, і ще мені треба було зрозуміти, яку телеграмку я хочу кинути глядачеві. У випадку з Хвильовим для мене головною темою було самогубство. В мене виникло питання: "Що це було: слабкість чи вчинок?" І з огляду на події того часу я дійшов висновку, що це був вчинок дуже сміливий і сильний»².

Актор Андрій Ісаєнко зовні схожий з Майком Йогансеном, та, на жаль, місця для жартів і містифікацій, якими уславився письменник, не знайшлося в багатолітньому фільмі. Особливим відкриттям стали ролі Геннадія Попенка, Валерії Ходос і Євгена Ламаха.

Одна з найяскравіших акторських робіт у Геннадія Попенка, який перевтілювався в темпераментного поета-футуриста Михайля Семенка. Два епізоди вриваються у пам'ять: читання ним власної «футуристичної» поезії та другий, коли, прийшовши до письменників, він попереджає їх, що Акімов сексот. Ак-

2 В'ячеслав Довженко: «Від жіночої уваги я не кайфую». <https://tykyiv.com/intervyu/viacheslav-dovzhenko-vid-zhinochoyi-uvagi-ia-ne-kaifuu/> Дата звернення 23.09.2024.

тор дуже ретельно готувався до ролі, вивчав архіви, хоча дуже мало документів збереглося, а візуального майже нічого. Актор ознайомився із листами матері Семенка, яка прийжджала до сина, «жила разом з ним там, з родиною. І спостерігала за всім тим, що відбувалося в будинку, за всім творчим гармидером, і всі ці події описувала своєю дуже своєрідною мовою (вона була письменницею-народознавицею, писала оповідання з народного життя). В її мові, яку вона брала зі свого оточення, багато русизмів, суржику, проте це артефакт, фактично архівний документ, на якому можна було вже щось будувати». На запитання, чи є між ним і його персонажем якісь збіги, актор відповів: «Є певні збіги в наших світоглядах. Я додав своє відчуття бунтарства. Адже вірші передають тонкі стани душі й емоцію, яка є унікальною, її дуже важко посадити в клітку ритму і рими, ля-ля-ля. Бо, коли ти живе переживання намагаєшся втулити в розмірний ритм, ти наче обрізаєш собі крила, обрізаєш куточки й зрештою отримуєш уже абсолютно не те, про що ти хотів написати. Тому Семенко імпровізував з формою, дивився, наскільки вона буде впливати на зміст, його футуризм це пошук того, як можна розповісти про своє почуття так, щоб воно було справжнім»³.

Короткий, але дуже виразний, сповнений шаленства епізод у Євгена Ламаха, який перевтілювався в Івана Багряного. Актор передав емоції письменника, який, повернувшись із подорожі

3 Безсонова Ольга. Геннадій Попенко: «Завдяки «Будинку "Слово"»...

Наталія Ужвій – Слава Красовська, Михайль Семенко – Геннадій Попенко.

українськими селами, грізно і з відчаєм звертається до колег і говорить, ні, кричить, що в селах люди мруть з голоду, відкриває колегам, які, можливо, не знали, можливо, вважали, що це перебільшення, очі. Ламах влучно передає цей стан нервового вибуху. Правда про голод і репресії була заборонена в тоталітарному суспільстві, тож міне кілька годин, і чекісти схоплять Івана Багряного на подвір'ї і заштовхають у авто. За цими короткими епізодами прочитується майбутнє письменника, котрий пройшов пекло більшовицьких концтаборів, зумів вижити й уже на свободі, за кордоном, описав це пекло у своїх творах. Спокійний, дещо відсторонений, привабливий зовні, але болягузливий Павло Тичина у виконанні Костянтина Темляка. Саме він став свідком сцени, коли Акімов намагається згвалтувати сексапільну Троянкер. Замість втрутитися, вдарити негідника, він зіщулюється біля дверей, зробивши вигляд, що цього неподобства не бачить. А коли настав час відкритого терору і в письменницькому ресторані фактично нікого не залишилося, він підходить до всемогутнього Акімова, головного видавця, і подає для друку вірш «Партія веде». Проте актор жодним чином не шаржує свого персонажа, усвідомлюючи його трагедію. Можна погодитися із закидами до авторів фільму: 1) забагато місця виділено негідникам сексоту Акімову (Дмитро Олійник) та його начальнику-енкаведисту (Юрій Одинокій); 2) два згвалтування в одному фільмі це надмір; 3) з-поміж мешканців Будинку забагато місця виділено поетесі Раї Троянкер, яку ефектно подає Валерія Ходос; виправданням є її роман з Сосюрою, але темпераментний автор вірша «Так ніхто не кохав» вийшов невиразний в короткому епізоді вибуху ревності акторських домінує над ним Юлія Чепурко в ролі його дружини Марії. Закинули авторам фільму і невідповідність історичним фактам, мовляв, не приїздили до цього Будинку письменники Бертольд Брехт і Анрі Барбюс. Між іншим, останній бував наприкінці

1920-х у Харкові, переглядав у ВУФКУ «Арсенал» Довженка і «Бенефіс клоуна Жоржа» О. Соловйова з Миколою Надемським і залишив свої захоплені відгуки з приводу обох фільмів, зафіксовані в тодішній періодиці. Тож він міг відвідати й будинок «Слово». Невиправдано перебільшеним дослідники літератури вважають образ Галі (Марина Кошкіна), офіціантки в ресторані письменницького будинку, яка стала жертвою Акімова, натомість мали б фігурувати мешканки, значно цікавіші за неї. Авторам, очевидно, хотілося подивитися на письменників очима працівників кухні. Офіціантка не проста собі володіє німецькою, перекладала Акімову слова Брехта (за фільмом: ішлося про п'єсу «Комунари», написану Хвильовим, який від неї відмовився, а енкаведист поставив на титулі ім'я Акімова). Анрі Барбюса з французької перекладав поліглот Майк Йогансен. Він добре знав і німецьку, але автори надали можливість перекладати Галі, якій дістався і гонорар німецької марки. Дівчина за валюту купила в торгсіні омріяні черевички, «як у Наталі Ужвій». Саме в цей момент, як чорт з табакерки, з'явився Акімов, купив дівчині шовкові панчохи і повів її до себе додому, і що було далі в його помешканні, неважко здогадатися навіть тим, хто фільму не бачив. Для постановників важливою була лінія побутовізму, розрахована на прихильність широкого глядача, якому образ Галини, ясна річ, імпонує, бо фільм знімали не для літературознавців. У фільмі в образах енкаведистів розкрито механізм нищення цвіту української нації. А той цвіт втілили талановиті українські актори. Ця сповнена творчого злету доба, сподіваємось, привабить і наступні покоління українських кінематографістів, адже в ігровий фільм просяться й майстри українського кіно того періоду, бо не Довженком єдиним воно існувало у свій перший золотий вік.

Свобода у спадок: «Марчелло Міо» Крістофа Оноре

(до 100-річчя Марчелло Мастоаянні)

Юлій Швець

«Marcello Mio»
Автор сценарію та режисер Крістоф Оноре
Оператор Ремі Шеврен
У головних ролях: К'яра Мастоаянні, Катрін Денев
Франція, Італія, 2024.

Коли 1997-го у віці 72-х років після важкої хвороби відійшов у кращі світи великий Марчелло Мастоаянні, фонтан Треві, найбільш відвідувану перлину Риму, вимкнули й задрапували чорним. Так італійці висловили жалобу за найвідомішим своїм актором зі світовим ім'ям, що геніально-легко втілював на екрані полярні тези «солодкість життя» та тривожну молодість повоєнної Європи. Після відходу Мастоаянні пляжі Остії поблизу Риму, де знімався культовий фінал «Солодкого життя» Федеріко Фелліні (1960), також осиротіли, й їх теж хотіли покрити жалобою, як, зрештою, й усе Тиренське море, щоб виразити цим відданість актору, який у 139 ролях у художніх ігрових фільмах відобразив фундаментальні людські мрії. В молодості Мастоаянні був постійно голодним і, як усі члени його сім'ї, перебивався з хліба на воду. Сина селянина-теслі помітив Лукіно Вісконті в самодіяльному театрі, й з легкої руки генія режисури той увійшов в італійське кіно в амплу «простака». Однак справжня слава знайшла Мастоаянні в 1963 році, після фільму «Вісім з половиною» Федеріко Фелліні, де він зіграв чоловіка меланхолійного, іронічного, інфантильного, не надто щасливого, що не надто бажає щастя. Таким був типовий інтелектуал другої половини ХХ століття, який жив напоказ, відчуваючи себе паяцем і володарем життя водночас. Оновлена маска «Latin lover» (букв. «латинський коханець»), яку вигадав Фелліні, щасливо лягла на психофізичні риси Мастоаянні. Певний час актор перевтілювався і в інших персонажів (знімався у багатьох режисерів, незважаючи на їхні ранги, в різних країнах і континентах), аж поки постановники перестали придумувати для нього нові й нові образи й стали використовувати саме той, яким Мастоаянні був насправді: син бідняка, який реалізував свою неймовірну пристрасть до подорожей, якому завжди потрібно було кудись іти, їхати, часто не розуміючи, куди й навіщо. В одному інтерв'ю Мастоаянні зізнався, що в молодості й зрілості шукав лише «винятковий життєвий

досвід», який, звісно, можна було знайти в кінематографічних «подорожах». Той же досвід Мастоаянні шукав і в стосунках з жінками, маючи при цьому єдину на все життя дружину – дівчину із заможної сім'ї, акторку, яка в буквальному сенсі підготовувала його обідами, коли він був ще невідомим і нікому не потрібним. Кожного разу, коли Флора Карабелла чула про роман чоловіка з черговою акторкою, вона влаштувала «сцени по-італійськи» й біла посуд. Але згодом прислухалась до Вісконті, котрий визначив специфіку артистизму Мастоаянні, назвавши його «метеликом». Режисер зауважив, що, якщо дружина, ніби квітка, відпустить чоловіка, він завжди буде повертатися до неї. Так і сталося. Навіть «виробничий роман» з Катрін Денев не порушив італійську сім'ю Марчелло. Але в італо-французькому союзі з'явилася майбутня акторка К'яра Мастоаянні, риси обличчя якої нагадують батька. Цю схожість використав французький режисер Крістоф Оноре, котрий представив в основному конкурсі щорічних Канн стрічку «Марчелло міо». У фільмі К'яра сміливо відкидає власну ідентичність і, максимально трансформуючись, досліджує стосунки батьків і дітей в новітні часи. Неабиякої гостроти дослідженню надає обставина, що батьки ці – не просто зірки, а справжні ікони світового кіно. Тому сімейна історія «Марчелло міо», що на початку здається просто забавною, не схожа на жодну іншу. Вона смішна й оригінальна, така ж зовні безсюжетна й внутрішньо сповідальна, як і знаковий для Марчелло Мастоаянні фільм. Чорний костюм, капелюх, великі окуляри – ці та інші «атрибути» режисера Гвідо Ансельмі з фільму «Вісім з половиною», котрий плутає реальність і вигадку в кіно і в житті (надаючи одній жінці риси іншої й навпаки), намагається копіювати по-справжньому віддана донька. В нових «історичних обставинах» присутня й незмінна собака Мастоаянні, реконструюються сцени з «Білих ночей» Вісконті, «купання» у фонтані Треві й